

EUSKARA HERRIKOIAREN MAGNETOFOI BILKETA

1977 - VI - 24

J. M. Satrustegi

Euskara hizkuntza mintzatua izan da hamaseigarren mendera arte. Gure arbasoek ez zuten idazteko ohiturarik, eta hutsune larria utzi ziguten arlo honetan. Ikusi besterik ez dago zer pozarekin jasotzen ditugun, harri bitxiak balira bezala, garai bateko esakera eta zirri-marra zaharrak.

Euskaldunon joera hau aldatzen doa. Gaur politikxo idazten hasiak gara euskaraz; ez gehiegi, baina poliki. Idazlan hauek ikasien mailako eskuara dakarkigute begien aurrera. Batzutan joera berezi eta oso berekoiak eman ohi ditu idazleak eta, ez beti herrian oinarriturik.

Eskuara batuak, beste alde, lan ona egingo badu ere euskaldunok elkartu eta denon arteko mintzaira bat sortzen, euskalkietako aberastasun asko murriztu eta ito egingo ditu. Hizkuntza batuen saria hori izan da mundu guzian, eta gurea ezin zen besterik izan.

Hori delata, egoera larri batean gertatzen gara gaurko egunean. Ahoz aho ikasitako eskuara herrikoia, gure mintzairaren iturri nagusia, hiltzera doa. Hiztegi aberatsa, iragan bizibideetako teknika jakingarriak eta joskera jatorrak joango zaizkigu, betiko, gure baserritarren hizkuntzarekin batera.

Herri hizkuntzaren eta eskuara landuaren mugak sakontzen eta banakatzen ari diren garaian, eskualki guzietako eskuara mintzatua, herrikoia, jasotzen ahalegindu beharko genuke. Gure arbasoen isilunea bezain negargarria laiteke oraiko ajolagabekeria. Aurrera joan behar dugu, noski, baina milaka urteetako altxorra, eskuararen lekukotasun eta testigutza bakarra eskuara mintzatua izan dela ahantzi gabe.

Garaiz saiatu gaitezen bizirik dagonaren testigutza jasozten. Gero berandu izango da. Eta guk utzitako hutsunea, batez ere, gure aurrekoena baino zailagoa izango da betetzen, orduan aldatu ez zen bizimodua eta haren lekuko zen hizkuntza elkarrekin batean aldatzera bait datozkigu oraikoan.

HELBURUA

Kinka larri hontaz jabeturik, Euskaltzaindiaren asmoa herriz herri eta eskualde guzietan, herri hizkuntzaren eredu izango den bilketa txukun eta zabala egitea da.

Egin, ordea, gaur gaurko eran. Garai batean hizkuntzaren berri emateko era bakarra idazkia zen. Hitzak haizeak eman ohi ditu, esaten zen, idatzia da gelditzen. Horrexegatik dira hain estimagarri artxiboetako bilduma zaharrak. Famili baten ondasunik aipagarriena paper zaharretan bere izena jasorik egotea izan ohi da.

Mundua, hala ere, aurrera doa; eta munduarekin gure euskara. Gaur bizirik dagoen gure hizkuntzaren jasotzen joateko lana, idazkiz baino gehiago magnetofoiak egin beharko dugu. Lan errazagoa eta, batez ere, aberatsagoa egiten da. Idazkiaren lekukotasuna oso mugatua gertatuko litzaziguke.

Kontuan izan behar dugu, entzundako hitzaren itzulpena besterik ez dela berri jasotzalearen idazkia. Eta itzulpenak arrisku asko darama berekin, bai entzundakoaren jasotzen, eta berdin ikasitakoaren idazten.

Berriak beste norbaiti jasotzean gerta daiteke gaizki entzutea, edo esan nahia gaizki ulertzea. Batez ere, eskualde ezberdinetakoak direlarik hizlaria eta entzunlea. Eta nahiz ongi ikasi bestearengandik entzundakoa, hitzez hitz eta giro berean ematea ez da uste bezain erraza. Gehienetan, punduren bat edo beste bere joskeran eman ohi ditu idazleak, oso erne ibiltzen ez bada. Eta mahiz asko, hutsune larriagoak ere bai. Honen berri badakigu.

Galtze larriena, hala ere, izkuntzaren doinu eta azentu kontuan nabaritzen da, oso zaila bait da belarriz hartzen dena, bat batean paperrean ezartzea.

Magnetofoiak esakera eta doinua, denak hartzen ditu harian, eta ulergaitzak direlarik zenbait puntu, behin eta

berriz entzuteko erraztasuna eskaintzen digu. Euskaltzaindiaren helburua, beraz, euskara herrikoia darabilten giza-emakumeen mintzaira magnetofonez jasotzen joatea da.

BILKETA

Hizkuntzari buruz egindako azterketa hau ez da, berez, hizkuntzaz egitekoa. Hizkuntzaz zer esan haundirik ez dute izango gehienetan, gure herritarrek. Edozein gai on daiteke heuren euskara jasotzeko.

Hortarako, euskara herrikoian trebe den norbait ezagutzen delarik, berarekin harremanetan sartzea komeni da lehenik. Baliagarri gerta daiteke, 1) hizkuntza aldetik etorri ona duelakotz. 2) Herri jakintza aldetik aberatsa delakotz: ipuin, esames eta kondakizun asko dakielako. 3) Bere bizitzan gertakizun bereziak baldin baditu. 4) Euskara galduxa den lurralde bateko mintzaira baldin badaki, etab.

Giro on batean errazago eta aberatsago da elkar hizketa. Ez da, beraz, guk nahi izatea aski lan ona egiteko; bere egoera da beharrezkoena eta berez ongi datorrenean baliatu behar da.

Noiz. Lana noiz egina den esan behar da. Urtea, ilabetea eta eguna ematea ez da deus gostatzen. Berak, berri emai-leak, zenbat urte dituen jakitea ere komeni da. Noiz sortua den. Hasieran ala bukaeran galdetzeak ez du ajolarik.

Nor. Izena eta abizena, edo abizenak, jasoko dizkiogu. Nun jaio den eta nun bizi izan den. Nungoak ziren bere aita amak. Hizkuntzari buruz beharrezkoa izango da mugaketa hau. Lanbideagatik beste eskualde batzuetako jendeekin harremanik izan duen.

Lanbidea. Zer ogibide izan du? Nekazari, artzain, ikazkin, esku zuri (sekretario, maisu, apez, botikario, sendagile), ala beste zerbait? Elkar hizketaren haria hartzeko beharrezkoa gerta laiteke atal hau.

Lanbideari buruz era askotako galderak badira J. M. Barandiaran-ek egina duen 'Etniker' taldeko azterketan (Ikus "Guía para una encuesta etnográfica". Príncipe de Viana, 1975).

Bizitegia. Herria, etxea, borda. Gurasoengandik du ala ezkontzaz sartua da? Familiako gora beherak iturri ona izan ohi dira, askotan, hitzaspertu luze bat egiteko.

Pasaizuak. Bizian izan ohi dira gertakizun bereziak oso barnean sarturik gelditzen direnak. Itsas gizonen arriskuak, kontrabandoko estualdiak, soldautza edo gerraaldiak, indianoen itsas beste aldeko bizitza, etab. Gai hauetako batek bakarrik eman dezake, behin baino gehiagotan, hizbide oso zabala.

Euskara. Mintzatzen da bere herrian? Bere etxean? Galdu bada, noiz eta zergatik uste du galdu dela? Gazte denboran zer giro zegoen herrian? Elizan egiten zen? Eskolarik ikasi zuen? Irakasleak bazekien euskaraz? Laguntzen zieten euskaraz ikasten?

Mitologia. Bada edo izan da herrian sorginik? Nun bizitzen ziren, zer egiten zuten? Beste gizotso, lamin, jentil, tartalo edo antzekorik? Herensuge eta halakorik?

Lekuan lekuko ohiturak aipatzea komenigarria da. Herriko festak, etxeetako festak (artozuritze, egurketa, gaztain mozte, sagar biltze).

OHARRAK

1) Arau nagusi bezala: gai batean sartu eta berriak erraz datozelarik, ez moztu. Lagundu, ahal bada, berari hizketan utziaz.

2) Ulertu ez den zerbait, edo hitz berrien bat sartu baldin badu, gogoan hartu, noizbait puntu horretara itzultzeko. Berari argibidea eskatzea izaten da, batzutan, errazena.

3) Galderak ez dute beti era berean joan beharrik. Edozein gaiekin hasi daiteke eta, berdin, beste edozeinekin bukatu. Galderarik egin gabe ere bete laiteke hari osoa, bi edo hiru lagunen arteko elkar hizketa jasoaz, esate baterako. Orduan komeni da, nun edo han, biltzaleak denen izenak, eguna eta beste berrien batzuk ematea.

4) Bazkal ondoan, mahai inguruan direlarik herriko jendeak sortu ohi dira oso gauza politak. Giroa ere herrikoia izan ohi da, arrotzaren aurrean ez bezala.

Euskaltzaindiak bere asmo hau aurrera ateratzeko bide bat baino gehiago izan ditzake. Esate baterako: 1) Bilketa bere gain hartuz, ala, 2) beste batzuei bilduarazteko eragile izanez.

Bere gain hartzekotan, besterik gabe horretaz arduratuko den norbait izendatu beharko luke. Sariaz beste alde, joan etorriak eta ostatua ordaindu beharra ikusten diot.

Bigarren bidea aukera baleza, biltzaileen gogoia ernaraziko duen zerbait asmatzen ahaleginduko gara. Txapelketa antzeko zerbait, ala kezkatuenen edo ikasien arteko topaketak.

Txapelketa, denok dakigun bezala, sari mailakatuen bidez egin ohi da. Lehenbiziko saria, bigarrena, etab. Era askotako oztopoak sortzen ditu, askotan. Euskaltzaindiak badu horren berri. Besteak beste, bilketa zabalago bat egitea komeni zaigu gainera guri.

Nor berak herri inguruan edo hobekienik ezagutzen duen lekuan lana egiteko deia zabaltzen badu Euskaltzaindiak, uste ez dugularik sortuko zaizkio lankideak. Jendea kilikaturko duen ordainketa mamitsuren bat eskaintzeko kontua izango litzateke. Tresnaren balioa, bidaiak eta ostatua kontuan edukiz, behar bada BI MILLA pta. eskaini lezake 'cassette' bakoitzagatik.

Leihaketa arduratuko den batzorde bat izendatu behar izanen du. Datozen lanak ikusirik, ontzat emandako guziak jasoko lituzke Euskaltzaindiak eta aukeratuei sari berdina eman. Epai mahaiekoen ustez interes gutxi dutenak edo teknikaz gaizki eginak, egileei itzuliko lizkieke.

Batzorde hau izendatzean eskualki gehienak sartzeko eran egitea komeni da. Batzarkide bakoitza eragile izan beharko du bere lurraldean, eta egin daiteken lanaren programa antzeko zerbait antolatzea ere ez litzateke gaizki egongo.

Leihaketari indar gehiago ematearren, hiru bat urtetik sari berezi bat gertatu daiteke, gehienik ahalegindu denarentzat. Esate baterako 25.000 peztako sarien bat, urte hoietan kaset gehiena ekarri eta on hartu zaizkionarentzat.

Ekintza honek izenen bat behar duela uste dut, herri jakintzan lana egin duen norbaiten izena. Lehenik saiatu zen Azkue jaunaren izena, esate baterako, ongi deritzait.

Proposamen hau ongi hartua izango balitz, leihaketaren izenburu osoa honela izango litzateke:

- 1) *'Resurrección M. de Azkue'*, euskara herrikoiaren bilketa.
- 2) *'Azkue'*, herri hizkuntzaren bilketa.
- 3) *'Resurrección M. de Azkue'* manetofoi bilketa.

ARTXIBO KONTUA

Bilketa hau egingo bada, ez da hilik egoteko izanen. Gero ta gehiago dira hizkuntza arloan ikasketak egiten ari diren gazteak, eta ikastaroan eskatzen zaizkien azterketak egiteko baliagarri gertatu beharko luke.

Hortarako, metodologia aldetik, helburu batzu behar ditugu. Urterik urte jasotako lanak zenbaturik geldituko dira. Zenbaki horrekilan, fitxa zehatz bat egingo da. Zehatza esatean, gutxienez zein eskualkitako euskara duen, nork bildua, noiz eta nori hartua den esan behar du. Gai nagusia ere aipatu daiteke: nekazari, artzai, olagizon, mariñel, apaiz, legegizon eta abar. Ez dugu ahaztu behar, hizkuntzaz beste alde, etnologi eta beste ikasketa batzuetarako ere on izango dela bilketa.

Leihaketa bakoitzaren berri jasoko duen agiri bat ere egingo da. Hortarako liburu berezi bat eramango da. Batzorde burua, idazkaria, eta bi edo batzordekidek osotuko dute sail berri hau. Aukeratzekoan batzordekoak ez diren beste jaun batzuek ere parte hartu dezakete. Euskaltzaindikoak ez direnak ere bai, hala komeni dela ikusiko balitz.

On hartutako lanak, azpiko ertzak mozturik jasoko dira. Ertza moztea, harian hartutakoa ezeztatu ez dedin izaten da.

Kasetak ez dira inoiz Euskaltzaindiaren etxetik aterako. Arduradunaren gain izango litzateke eta kontu eskatuko zaio.

Azterketa lanetarako gela berezi bat behar beharrezkoa izango du laster Euskaltzaindiak. Etxe berria egiterakoan kontuan eduki behar da puntu hau. Hari bat entzuten duen ikasleak ez du besteen berri jakin beharrik, eta egiten duena beretzat egiteko moduan antolatuko dira gauzak. Isilian, alegia; ikasle bakoitzak bere jarlekuan entzungailu isilak eskura dituela.

Hortara heltzen ez garen bitartean, manetofoi bat behintzat erosi beharko du eta han entzunen dira aurkezten diren lanak. Tresna hori ez da beste eginkizun batzuetarako baliatuko, eta beti bere gelan egotea komeni litzateke.

Euskaltzaindiak ikusiko du, "cassette" hoiiek berak utzi behar diren ikasleen eskuetan ala kopiaren batzu izango dituen horretarako. Lehen kopia ez nuke nik inoren eskuetan utziko.

Biderik hoberena, lehen kopia bestelako hari haundira aldatzea izango litzateke. Euskaltzaindiaren artxiboa, "cassette" ez baino beste hari handiko bildumena izan behar luke. Iraupen gehiago omen du eta entzute hobe.